

Bojan Čolak

Institut za književnost i umetnost, Beograd

DOPRINOS STANKA KORAĆA PROUČAVANJU ĆIPIKOVE PROZE

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/9789533792668.10>

Rad analizira kritički i metodološki doprinos Stanka Koraća interpretaciji proznog opusa Ive Ćipika, jednog od ključnih predstavnika srpske moderne. Poseban fokus usmeren je na Koraćevu monografiju *Prirodno stanje svesti u Ćipikovom djelu* (1987), koja se izdvaja kao jedna od najtemeljnijih studija o ovom autoru. Korać odbacuje reduktivna tumačenja Ćipika kao naturaliste ili veriste, razvijajući teorijski utemeljen model koji akcentuje njegov lirski realizam, etičku angažovanost i duboku ukorenjenost u psihološkim i socijalnim dimenzijama dalmatinskog sela. U središtu Koraćeve interpretacije nalazi se pojam „prirodnog stanja svesti” koji funkcioniše kao ontološka osnova Ćipikovog pogleda na svet. Oslanjajući se na rusooovsku tradiciju, Korać tumači Ćipikovu prozu kao umetnički izraz nagonske energije, vitalnosti i težnje za slobodom u sukobu s društvenim normama. Rad daje evaluaciju teorijske konzistentnosti i interdisciplinarnе širine Koraćeve metode, pozicionirajući je u širi književnoistorijski i filozofski kontekst.

Ključne reči: Ivo Ćipiko, Stanko Korać, lirski realizam, srpska moderna, prirodno stanje svesti, Ruso, etika u književnosti, instinkt i eros, književna antropologija

U svom obimnom i temeljnom istraživanju, Stanko Korać dao je dragocen doprinos proučavanju proznog opusa Ive Ćipika, jednog od najznačajnijih predstavnika srpske moderne. Ovaj doprinos najpotpunije je izražen u njegovoj monografiji *Prirodno stanje svesti u Ćipikovom djelu* iz 1987. godine, koja se s pravom može smatrati jednom od najznačajnijih studija posvećenih Ćipikovom stvaralaštvu.

U središtu Koraćeve istraživačke orijentacije nalazi se težnja da se analitički rasvetli Ćipikova sposobnost da kroz književni diskurs artikuliše

složene društvene, ekonomske i psihološke uslove života. Polazeći od detaljne analize strukturalnih osobenosti i tematske konfiguracije Ćipikovih proznih tekstova, on kao središnju interpretativnu tačku izdvaja pojam „prirodnog stanja svesti” – koncept koji se pokazuje ključnim kako za razumevanje pojedinačnih dela, tako i za celokupnu Ćipikovu poetiku.

U okviru takve teorijske postavke, pojam „prirodnog stanja svesti” ne iscrpljuje se u psihološkoj ili filozofskoj dimenziji, nego se konstituše kao ontološka osnova Ćipikovog pogleda na svet – pogled koji se izražava kroz jezičku svedenost, etičku utemeljenost i autentičnu, spontanu povezanost između čoveka i prirode.

Ovakva interpretativna paradigma omogućava sagledavanje Ćipikovog stvaralaštva kao koherentnog umetničkog sistema utemeljenog na ideji prirodnog sklada i egzistencijalne bliskosti sa životom u njegovoj elementarnoj, neideologizovanoj punoći. Prema Koraćevom tumačenju, Ćipikov književni univerzum odbacuje strogo normativne i formalistički sistematizovane poetičke modele – on se oblikuje i razvija kroz organsku i neraskidivu povezanost čoveka s njegovom sredinom, unutrašnje svesti sa spoljašnjom prirodom, i emocionalnog s etičkim iskustvom. Upravo u toj neposrednosti, koja nije izraz pojednostavljenja, već znak autentičnosti, prepoznaje se temeljni identitetski sloj Ćipikovog stvaralaštva.

Stanko Korać sa posebnom pažnjom ističe da Ivo Ćipiko nije oblikovao svoje književno stvaralaštvo pod uticajem velikih književnih ili filozofskih sistema koji bi njegov izraz uslovili unutar doktrinarno zaokruženih poetičkih okvira (Korać 1987: 5). Nasuprot tome, Ćipikova poetika utemeljena je na neposrednom egzistencijalnom iskustvu i organskoj povezanosti sa svetom svakodnevice – s empirijskim svetom narodne stvarnosti, iz koje crpi kako tematsku supstancu, tako i etički orijentisanu umetničku intuiciju. Ćipikovo delo stoga se tumači kao izraz i estetskog i egzistencijalnog uverenja u neraskidivu povezanost književnosti i života, pri čemu se poetika gradi na vernosti prirodnim zakonima postojanja i vrednosnom kodu narodne tradicije (ibid. 6). Na toj osnovi se, u Koraćevoj interpretaciji, formira specifičan model stvaralačke autonomije koji proizilazi iz unutrašnje doslednosti umetničke prakse, a ne iz teorijske konstrukcije.

U prilog takvom tumačenju, Korać se poziva na Ćipikove rane autopoetičke iskaze iz književne ankete objavljene u splitskom časopisu *Novi vek* 1898. godine, koje prepoznaje kao konstitutivni izraz piščevog stvaralačkog kreda. U tim izjavama dalmatinski pisac eksplicitno odbacuje shvatanje književnosti kao estetski autarkične sfere ili kao eksperimenta u okviru apstraktnih teorijskih sistema, insistirajući umesto toga na njenoj društvenoj funkciji i narodnom poslanju. Književnost, prema Ćipikovom uverenju, ne bi trebalo da ostane zatvorena u okvire elitnih krugova niti da se bavi temama koje su otuđene od živog narodnog iskustva – naprotiv, ona mora zahvatiti celinu društva i govoriti jezikom koji je blizak svakom sloju i svakom kraju domovine (ibid. 5).

Korać u ovim stavovima prepoznaje duboko ukorenjenu i dosledno sprovedenu poetiku utemeljenu na stvarnosnom realizmu, u kojoj se književnost oblikuje kao produžetak života i kao njegov verni tumač (ibid. 6). Ćipikova proza teži da u obzorju stroge realnosti osvetli ono što je plemenito, vredno i trajno u nacionalnom biću, pri čemu to čini bez idealizacije – kroz prizmu životne istine, sa snažnom etičkom svešću i izraženom empatijom prema poniženima i potlačenima. Time se, prema Koraću, Ćipikova književnost uspostavlja kao etički angažovana umetnost, koja ne podleže ideološkoj rigidnosti – umetnost ostaje u neposrednom dodiru s narodom, prirodom i egzistencijalnim temeljem stvarnosti (ibid.).

Takva prozna praksa ne bi trebalo da se zadovolji statusom pukog umetničkog odraza stvarnosti, već da se afirmiše kao njen aktivni činilac – delatna sila u službi društvenog napretka, usklađena s razvojnim tokovima narodne zajednice i sposobna da izrazi puni spektar njenog socijalnog, kulturnog i političkog života (ibid.). Ćipikovo poimanje proze radikalno se udaljava od ideje umetnosti kao samosvrhovitog estetizma; umesto toga, ono počiva na ideji organske, neraskidive povezanosti književnog izraza s vitalnim tokovima narodne egzistencije. Za njega, prozni tekst ne nastaje iz estetske izolacije niti iz umetničke samodovoljnosti, nego iz neposredne ukorenjenosti u stvarni život; razvija se istovremeno s njegovim dinamikama i nastoji da ga razume, protumači i etički osvetli (ibid.).

U tom kontekstu, proza zadobija svoju punu funkcionalnost tek onda kada je ukorenjena u narodnom životu, kada iz njega crpi svoje tematske impulse i kada istovremeno reflektuje i anticipira njegove promene, potrebe i stremljenja. Njen zadatak je da prepozna unutrašnju logiku zajednice iz koje proizilazi i da na temelju te spone oblikuje reprezentativnu sliku stvarnosti. U tom procesu, dostignuća savremene nauke shvaćena su kao intelektualni resursi koji književnosti omogućuju da produbi svoju heurističku i spoznajnu funkciju.

Stanko Korać nastoji da pokaže kako se upravo u tim početnim Ćipikovim autopoetičkim iskazima naziru ključne konstante njegove književne orijentacije, koje će ostati prisutne i dosledno razvijane tokom celokupnog stvaralačkog puta ovog pisca. Korać te početne izjave razmatra kao izraze formiranog i osobenog poetičkog modela, zasnovanog na razumevanju funkcije i uloge književnosti u društvenom i istorijskom kontekstu u kojem Ćipiko deluje. Ćipikova poetika oblikovana je kroz introspektivnu spoznaju da književnost ima odgovornost da bude u dijalogu sa stvarnošću – s nacionalnim, društvenim i kulturnim uslovima vremena koje tematizuje i promišlja.

Stavovi Ive Ćipika o književnosti formirani su unutar složenog i dinamičnog istorijskog konteksta pozne epohe XIX veka, perioda obeleženog snažnim društvenim, političkim i kulturnim previranjima, kako na prostoru Balkana, tako i unutar šireg evropskog horizonta. Upravo taj kontekst, u kojem se paralelno odvijaju borbe za nacionalno oslobođenje i artikulišu moderni koncepti identiteta, pripadnosti i kulturne reprezentacije, predstavlja ključnu pozadinu iz koje proističe Ćipikova poetička svest. Posmatrani kroz prizmu Koraćevog istraživanja, Ćipikovi autopoetički iskazi prevazilaze okvire individualnog estetskog iskustva i otkrivaju se kao izraz šire kulturne konstelacije u kojoj književnost deluje kao središnji mehanizam nacionalne samorefleksije i kolektivne samospoznaje.

Korać, oslanjajući se na piščeve početne autorefleksivne iskaze, ukazuje na to da Ćipikovo književno delovanje proizilazi iz dubokog unutrašnjeg uvida u istorijsku ulogu književnosti u periodu društvenih preobražaja, a ne iz mimetičkog preuzimanja tada dominantnih poetičkih obrazaca. Kraj XIX veka, koji Ćipiko i Korać doživljavaju kao epohu intenziviranih ideja kulturne

i političke emancipacije, postavlja pred književnost zadatak koji nadilazi njene estetske funkcije. Književnost više nije zamišljena kao izdvojena umetnička praksa, već kao činilac kolektivnog izražavanja, oblikovanja kulturnog pamćenja i artikulacije zajedničkog identiteta. Koraćeva interpretacija Ćipika upravo u tom okviru dobija svoju punu snagu: ona potvrđuje da je Ćipiko svojim celokupnim opusom dosledno sprovodio ideju književnosti kao sredstva koje mora biti u službi naroda, usklađeno s njegovim egzistencijalnim potrebama, društvenim borbama i kulturnim stremljenjima.

Unutar tog idejnog i istorijskog sloja, Korać prepoznaje Ćipikovu prozu kao paradigmatički primer književnosti koja odbacuje esteticističku zatvorenost i ideološki elitizam, a afirmiše poetiku temeljenu na životnoj stvarnosti, socijalnoj angažovanosti i dubokoj identifikaciji s narodnim bićem. Književni tekst, u takvom tumačenju, postaje dvosmerni komunikacijski kanal: s jedne strane, on artikuliše svakodnevna iskustva i unutrašnje konflikte običnog čoveka, dok s druge strane simbolički potvrđuje pripadnost zajednici, učestvujući u njenom političkom, kulturnom i moralnom osvešćivanju. Koraćeva analiza prikazuje Ćipika istovremeno kao književnog stvaraoca i kao svesnog, odgovornog učesnika epohalnog trenutka, za koga je književnost čin kulturne odgovornosti i oblik duhovnog služenja zajednici.

Stanko Korać (1987: 6) s punim razumevanjem ukazuje na to da Ćipikova proza nastaje u periodu obeleženom izrazitim uticajem pozitivističkog diskursa, koji prožima kako prirodne i društvene nauke, tako i tadašnja shvaćanja književne i umetničke prakse. Pozitivizam, sa svojim zahtevom za racionalnošću, sistematičnošću i objektivizacijom iskustva, snažno utiče na način na koji pisci pristupaju prikazu ljudske egzistencije i društvenih procesa. Ćipiko oblikuje svoju proznu praksu u skladu sa savremenim zahtevima za opazajnom preciznošću, dokumentarnošću i analitičkom odgovornošću, čime književni tekst dobija funkciju dijagnostičkog instrumenta koji i opisuje, i promišlja, i tumači i moralno vrednuje društvenu stvarnost. Koraćeva interpretacija time potvrđuje da Ćipikova proza ne stoji izvan svog vremena, već u njegovom središtu – kao autentični izraz epohalne svesti koja književnosti poverava zadatak da bude i estetski čin i sredstvo kulturnog samoraževanja.

Stanko Korać (1987: 6) identifikuje tri ključna momenta koja, po njegovom mišljenju, konstituišu Ćipikov poetski model i određuju njegov stvaralački etos. Prvi se ogleda u neposrednoj ukorenjenosti u narodnom životu, koji prevazilazi ulogu pukog tematskog okvira i postaje izvor moralne obaveze i osnov književne legitimacije. Drugi moment čini kritička orijentacija prema društvenim nepravdama – težnja da se artikulišu marginalizovani glasovi i da se kroz književni diskurs otvori prostor za društvenu senzibilizaciju i etičku odgovornost. Treći moment odnosi se na Ćipikovu težnju ka umetničkoj istini koja nadilazi puk realizam i odbacuje mehaničku deskripciju stvarnosti u korist dublje sinteze između spoljašnje istorijske zbilje i unutrašnjeg moralnog imperativa naratora. Na taj način, Ćipikova proza – u Koraćevoj interpretaciji – postaje mesto dijaloga između sveta i svesti, između kolektivne istorije i individualne odgovornosti, između književnosti kao estetskog čina i književnosti kao oblika društvene i duhovne samospoznaje.

Stavovi koje Stanko Korać iznosi u vezi sa Ćipikovim poimanjem književnosti u velikoj meri osvetljavaju doslednu orijentaciju ovog autora ka poetskim načelima realizma (ibid. 12). To se posebno ogleda u njegovom insistiranju na verodostojnom i integralnom prikazu stvarnosti, kao i na reprezentaciji narodnog života kroz njegove temeljne, često granične egzistencijalne aspekte. Realistička poetika, kako to Korać implicitno i eksplicitno potvrđuje, zasniva se na uverenju da književnost mora ponuditi istinit i neulepšan odraz života – onakav koji detaljno i analitički osvetljava i društvene okolnosti i unutrašnje konflikte pojedinca, uvek u jasno određenom istorijskom i socijalnom kontekstu (ibid.). U tom svetlu, Korać u Ćipikovom stvaralaštvu prepoznaje duboku težnju ka konstituisanju književnosti kao „svesti” – kako kolektivne, tako i individualne – što je jedno od centralnih idejnih uporišta realističke umetnosti.

Dodatnu potvrdu toj realističkoj orijentaciji Korać nalazi u Ćipikovom uverenju da književnost mora slediti „prirodu naroda” i oslanjati se na pozitivne rezultate nauke (ibid. 6). Takav pristup ne iscrpljuje književnost u puko emotivnom registru, nego joj nameće obavezu da bude racionalno utemeljena, da polazi iz empirijskog iskustva i bude u službi saznanja o svetu.

U skladu s tim, Ćipikova proza, u Koraćevoj interpretaciji, postaje primer realističke poetike koja književnosti dodeljuje funkciju posrednika između pojedinačne egzistencije i društvene stvarnosti – funkciju oblikovanja svesti, kako pojedinačne tako i kolektivne, usklađene sa stvarnim potrebama zajednice.

U pokušaju da precizno definiše osnovne poetičke koordinate Ćipikovog narativa, Korać naglašava da je fabula neizostavan i suštinski strukturni element njegovih dela (ibid. 30). Ćipikova proza, kako Korać pokazuje, ne počiva na impresionističkom beleženju stanja niti na introspektivnoj statičnosti, kakva će dominirati u modernističkim formama pripovedanja, već na dinamičkom prikazu zbivanja. Narativni tok njegovih pripovedaka oslonjen je na razvoj radnje, na uzročno-posledične odnose i uzajamnu povezanost likova i fabule, što ga po Koraću čvrsto usidruje u poetiku realizma (ibid. 31). Iako u njegovom izrazu postoje stilistički elementi prepoznatljivi kao naturalistički – naročito u vidu biološke motivacije likova, verističkih detalja i ponekad sumornih, gotovo mračnih slika sveta – ti aspekti ne narušavaju osnovni realizam njegova dela, nego ga obogaćuju slojevitošću izraza (ibid. 32).

Junaci Ive Ćipika, kako Korać ističe, ne funkcionišu po zakonima naturalističke borbe za opstanak u dehumanizovanom društvu; oni su bliži 'minorom', prirodnom stanju života – životu u ravnoteži s elementarnim nagonima, u traganju za slobodom i dostojanstvom (ibid.). Upravo u toj potrazi dolazi do njihovog tragičkog sukoba s društvenim strukturama moći. Korać veoma jasno artikuliše da je središnja tema Ćipikovog opusa tragedija slobodnog pojedinca u sudaru s organizovanim oblicima represije: zakonima, socijalnim nepravdama, administrativnim mehanizmima vlasti. U tom pogledu, Ćipikovo delo zadobija širu antropološku i etičku dimenziju, prevazilažeći granice pukog socijalnog realizma.

Ono što, prema Koraću, Ćipika čini jednim od najznačajnijih srpskih pripovedača svoje epohe jeste niz izuzetnih osobina njegovog izraza: izražajna psihologizacija likova, snaga narativnih slika, jasnoća i zgusnutost kompozicije, kao i retka sposobnost da artikuliše ljudsku patnju i poniženje bez patetike, ali s dubokom saosećajnošću i estetskom uverljivošću. Korać time zaključuje da Ćipikovo delo poseduje trajan umetnički značaj, istovremeno predstavljajući jedno od najdubljih svedočanstava o egzistencijalnoj

borbi čoveka unutar istorijskog trenutka koji mu nije naklonjen, ali koji biva osvetljen snagom autentične književne vizije.

Analizom celokupnog proznog opusa Ive Ćipika, Stanko Korać dolazi do složenog egzistencijalnog uvida koji sažima osnovnu misao o čovekovom odnosu prema stvarnosti. U središtu tog uvida nalazi se napetost između dve suprotstavljene konstante: s jedne strane, „vesela svetlost” koja u Ćipikovim delima nikada ne predstavlja trajno stanje, već je kratkotrajna, ali dragocena pojava – simbol žudnje, nade i unutrašnje potrebe za olakšanjem; s druge strane, „tvrdoća zemlje” i „beda na njoj” označavaju ontološku ukorenjenost čovekove egzistencije u svakodnevnoj, često surovoj materijalnosti (ibid. 7). Ovaj dijalektički odnos, prema Koraću, predstavlja temeljni egzistencijalni okvir Ćipikovog pripovednog univerzuma i ključ za razumevanje njegove unutrašnje strukture.

Umesto teorijskih generalizacija, Ćipiko polazi od iskustva ritma prirodnih pojava – svetlosti i tame, rasta i odumiranja, uspona i padova – koje ne funkcionišu kao dekorativni motivi, nego kao ontološke konstante koje određuju tok ljudske sudbine (ibid. 8). U tom kontekstu, svetlost se javlja kao metafora nade, trenutnog olakšanja ili proboja smisla, ali ona nikada ne poništava temeljnu težinu egzistencije, oličenu u zemlji kao simbolu opipljive borbe za opstanak.

Otuda Korać s punim pravom uočava da Ćipikov pogled na svet ne izvire iz spekulativnog mišljenja, već iz svojevrzne „poetike zemlje”, duboko ukorenjene u neposrednom fizičkom i duhovnom iskustvu stvarnosti (ibid.). Čovekova egzistencija u toj poetici neraskidivo je povezana s radom, naporom i svakodnevnom suočavanjem sa sopstvenim granicama. Međutim, upravo ti retki i blistavi trenuci svetlosti, koliko god prolazni bili, unose smisao u takav životni poredak, otkrivajući humanističku dimenziju Ćipikovog stvaralaštva. Na taj način, Koraćeva analiza nadilazi puko strukturisanje Ćipikove proze i otvara dublji filozofski horizont njegovog književnog delovanja – prostor u kojem umetnost postaje vid etičke otpornosti i egzistencijalne istine.

Stanko Korać se odlučno suprotstavlja pojednostavljenim klasifikacijama književnog stvaralaštva Ive Ćipika, naročito onima koje ga olako svrs-

tavaju među autore naturalizma ili verizma. Prema njegovom tumačenju, Ćipikova poetika izmiče strogim teorijskim okvirima ovih pravaca, jer njegovo pripovedanje ne teži ekstremnim prikazima ljudske prirode karakterističnim za radikalne predstavnike naturalizma i verizma (ibid. 16). Likovi i situacije u Ćipikovim delima ostaju u okvirima prirodnosti koja ne prelazi u groteskno, monstruozno ili patološko, što su česte odlike naturalističke poetike. Njegov svet prožet je snažnim osećanjem životne autentičnosti, ali bez naglašene ekscesnosti i fatalizma, koji su suštinske oznake naturalističkog diskursa.

Upravo iz tog razloga, iako se u njegovom stvaralaštvu mogu prepoznati pojedini elementi pomenutih stilskih orijentacija, oni nikada ne dominiraju u meri koja bi omogućila potpuno svrstavanje Ćipikove proze pod njihovu paradigmu. Umesto toga, Korać u prvi plan stavlja Ćipikov oslonac na poetičke postupke realističke građanske književnosti, koja nastoji da prikaže društvenu stvarnost verno, ali bez senzacionalističkog efekta (ibid. 12). Sagledan iz te perspektive, realizam u Ćipikovom delu konstituiše se i kao estetski i kao metodološki princip, u tesnoj povezanosti s tradicijom građanske književnosti kojoj, prema Koraću, Ćipiko pripada usled izražene unutrašnje orijentacije svog pripovedačkog glasa.

Posebnu pažnju Korać posvećuje odnosu između Ćipikovog realizma i njegovog prikaza ruralnog života. Premda se Ćipiko u svom stvaralaštvu intenzivno bavi selom i životom seljaka, njegova perspektiva ne sadrži romantičarsku idealizaciju ruralnog sveta, već realistički i kritički pristup. Građanski realizam, kao dominantan model pripovedanja kojem Ćipiko naginje, omogućava mu da ruralnu sredinu sagleda objektivno, beležeći njene socio-ekonomske specifičnosti, ali i društvene tenzije unutar nje. On saoseća sa seljacima i razume njihovu borbu, ali istovremeno ne upada u zamku idealizacije; njegova proza iznosi živopisne slike seoskog života, uključujući njegove izazove, siromaštvo, surovost prirodnih i društvenih uslova, kao i ograničenost mogućnosti pojedinca da nadvlada zadate okolnosti.

Korać posebno naglašava da se Ćipikova književna pozicija ne može jednostavno svesti na afirmaciju jednog društvenog sloja nauštrb drugog. Naprotiv, Ćipiko koristi realizam kao sredstvo za istovremeno kritičko sagledavanje građanske klase i analizu života nižih slojeva društva, čime njegova

proza postaje značajan doprinos društvenoj i književnoj refleksiji epohe. Korać u tome vidi ključni razlog zašto Ćipikovo delo treba posmatrati u kontekstu građanskog realizma, ne u smislu apologije građanskog sveta, već u smislu njegove sposobnosti da obuhvati širok spektar društvenih odnosa, uključujući one koji se uspostavljaju između sela i grada.

U tom kontekstu, Ćipikova proza predstavlja paradigmatički primer realizma koji ne ostaje na nivou pukog empirijskog beleženja stvarnosti, nego se usmerava ka produbljenoj analizi socijalnih struktura, odnosa moći i sudbina pojedinaca uhvaćenih u mrežu društvenih determinanti. Takav pristup potvrđuje Koraćevu tezu da Ćipikovo delo prevazilazi okvire naturalističkih i verističkih modela, pri čemu se afirmiše kao izrazito utemeljeno u kritičkom, angažovanom realizmu doslednom humanističkim i estetskim načelima književnosti.

Posebnu pažnju Korać posvećuje tumačenjima Miljka Jovanovića, koji u svojoj opsežnoj analizi nastoji da Ćipikovu poetiku podvede pod okvire verizma, oslanjajući se na stilske i tematske dodirne tačke sa stvaralaštvom Đovanija Verge (Jovanović 1980).

Međutim, upravo polazeći od takvih interpretacija, navedeni autor razvija snažno argumentovanu kritiku, ukazujući na razlike koje razdvajaju Ćipikovu poetiku od verističkog modela. On precizira da se motiv svetlosti, koji Jovanović tumači u funkciji naturalističkog osvetljavanja stvarnosti, kod Ćipika ne može svesti na takvu funkciju. Naprotiv, svetlost u Ćipikovoj prozi poprima gotovo simbolističku i metafizičku dimenziju: ona je izraz lirske ekstaze, znak unutrašnje ravnoteže i duhovnog jedinstva čoveka s prirodom (Korać 1987: 18). U tom simboličkom sistemu, priroda nije tek scenografski okvir zbivanja, već unutrašnje duhovno obzorje – istovremeno i Bog i ogledalo čovekove duše. Takva semantizacija svetlosti, naglašava Korać, u potpunosti je strana verističkoj poetici, koja se temelji na dokumentarističkom, desakralizovanom prikazu sveta i narativnoj impersonalnosti (ibid.).

Dodatno, Korać ukazuje na razlike u konstrukciji i motivaciji književnih likova. Za razliku od pasivnih figura verističke proze, čije delovanje je najčešće određeno spoljašnjim, društveno-ekonomskim silnicama, Ćipikovi junaci su subjektivizovani, unutrašnje motivisani i psihološki profilisani (ibid.).

Njihove radnje – uključujući i nasilne postupke, poput ubistava – nisu rezultat puke determinacije. Oni proizlaze iz osećanja lične povređenosti, časti, osvete ili egzistencijalnog bunta. Na taj način, Ćipiko razvija znatno složeniji emocionalni i dramski registar, koji prevazilazi okvire verističke reprezentacije.

Na osnovu ovih opservacija, Korać dolazi do zaključka da je uporno Jovanovićevo insistiranje na Ćipikovoj pripadnosti verizmu – ma koliko bilo motivisano težnjom za sistematizacijom – teorijski neodrživo. On precizira da su temeljne odlike Vergine proze upravo impersonalnost pripovedanja i „unutrašnji mrak” likova, njihova psihološka blokiranost i egzistencijalna zatvorenost, što su osobine koje Ćipikovom delu gotovo u potpunosti izmiču (ibid. 19). Nasuprot tome, Ćipikovo pripovedanje odlikuju lirizam, emocionalna angažovanost i jasno izražena etička perspektiva, što ga odlučno udaljava od verističkog obrasca i pozicionira kao samosvojni glas unutar južno-slovenskog realizma, s izraženim tendencijama lirskog simbolizma.

Stoga Korać zaključuje da je već i sama razlika u tretmanu temeljnih poetičkih kategorija – od narativnoga glasa, preko konstrukcije likova, do semantike ključnih motiva – dovoljna da pokaže koliko su Verga i Ivo Ćipiko estetski i idejno udaljeni autori. Pokušaji da se njihova poetika dovede u međusobnu srodnost, smatra Korać, počivaju više na površinskim analogijama nego na stvarnim unutrašnjim podudarnostima.

Upravo polazeći od te uočene distanciranosti u estetskom i idejnom sloju, Korać pristupa Ćipikovom delu s namerom da temeljno ispita mehanizme stilskog izraza i književne tehnike koje ga oblikuju. Svestan stilističke heterogenosti i različitih tumačenja u dosadašnjoj recepciji, on analizira narativnu perspektivu, strukturu proze, deskripciju ambijenata, psihološku motivaciju likova i tematske obrasce, kako bi precizno odredio način na koji se u Ćipikovom pripovedanju pojavljuju elementi naturalizma i verizma. Koraćeva istraživanja pokazuju da, iako Ćipiko povremeno koristi deskriptivne postupke karakteristične za ta dva pravca, njegovo pripovedanje ostaje u osnovi realistično (ibid. 32). Drugim rečima, ti elementi su sporadični i funkcionalno podređeni dominantnom realističkom diskursu, te ih ne treba smatrati ključnim odrednicama njegovog stila.

Ovakav zaključak posebno dolazi do izražaja kada se Ćipikovo delo posmatra u svetlu savremenih književnoistorijskih istraživanja, koja njegov opus najčešće svrstavaju u okvire srpske moderne – epohe u kojoj dolazi do intenzivnog preplitanja realizma, naturalizma i impresionizma (Čolak 2015). Takva klasifikacija dodatno potvrđuje složenost i višeslojnost Ćipikovog izraza, ali i otvara mogućnost za nova tumačenja njegovog stvaralaštva u širem evropskom kontekstu s kraja XIX i početka XX veka. Upravo u tom širem okviru, Koraćeva studija dobija poseban značaj, jer ne samo da pruža preciznu analizu Ćipikovog odnosa prema realističkoj poetici, već doprinosi i jasnijem razumevanju ove razvojne faze srpske proze. Korać uverljivo pokazuje da Ćipiko ne pripada jednoznačno nijednom pravcu, nego da njegova proza predstavlja složen i dinamičan spoj realističke osnove sa odabranim elementima drugih stilskih formacija, čime se potvrđuje specifičnost njegovog umetničkog izraza.

Takav analitički pristup oslonjen je, između ostalog, i na kritičke uvide Jovana Skerlića, jednog od najznačajnijih srpskih književnih istoričara i kritičara, koji je još početkom XX veka prepoznao ključne tendencije stilske raznovrsnosti u srpskoj književnosti. Skerlić je, govoreći o proznim delima savremenika, među koje ubraja i Ćipika, ukazivao na prisustvo više međusobno isprepletanih književnih tendencija – realizma, naturalizma i impresionizma – koje zajedno doprinose izražajnom bogatstvu naracije, složenosti likova i atmosferičnosti prostora (Skerlić 1914). Korać upravo u toj složenosti vidi potvrdu Ćipikove poetike kao specifičnog izraza jedne epohe tranzicije, ali i autentičnog autorskog glasa koji prevazilazi uske okvire poetoloških sistema.

Oslanjajući se na Skerlićevu tezu o stilskom eklektizmu, Korać ukazuje na to da se u okviru srpske moderne uspostavlja složen i višeslojan odnos između različitih poetika. U prozi tog perioda, prema njegovom tumačenju, dolazi do kombinovanja realističkih postupaka karakterističnih za XIX vek s naturalističkim naglaskom na društvenu i biološku determinisanost, ali i s impresionističkim tehnikama usmerenim na izražavanje subjektivnih stanja i senzorne percepcije sveta (Korać 1987: 20–21). Upravo kroz takvu

sintezu, Ćipiko razvija osobenu narativnu strukturu koja omogućava istovremenu analizu unutrašnjih impulsa i spoljašnjih pritisaka, te se njegov književni izraz ne može svesti na jednoznačnu estetsku orijentaciju.

Međutim, Korać insistira na tome da ova stilska kombinatorika nije rezultat stihijskog preplitanja poetika, već promišljen odgovor na estetske i ideološke izazove epohe. Uočava se jasna intencija da se kroz takav spoj prošire izražajne mogućnosti proze, pri čemu autori srpske moderne ostaju u dijalogu s tradicijom, ali istovremeno otvaraju prostor za inovaciju. Korać, prateći liniju Skerlićevih zapažanja, pokazuje da se ovde ne radi o formalnoj eklektici, nego o duboko osmišljenoj strategiji koja omogućava afirmaciju jednog novog, otvorenijeg oblika realizma – onog koji nije vezan za striktna pravila poetike, već se razvija kroz fluidan i stvaralački kontakt s različitim književnim modelima.

Iz tog razloga, Koraćeva studija predstavlja dragocen doprinos savremenoj nauci o književnosti. Njegova analiza osvetljava i Ćipikovu umetničku individualnost, i doprinosi širem razumevanju srpske moderne kao epohe redefinisanja književnih normi. U tom širem kontekstu, njegov rad prevazilazi okvire monografske interpretacije i postaje relevantan za razumevanje poetičkih procesa koji su oblikovali pravce razvoja srpske proze na razmeđu dva veka.

U okviru tog šireg konteksta modernističkog prevrednovanja tematskih i stilskih obrazaca, Korać posebno izdvaja Ćipikovo prikazivanje erosa i nagonske, slobodne životne energije kao ključnih elemenata čovekovog postojanja (ibid. 22–23). Prema njegovom tumačenju, Ćipiko se, zajedno s Borisavom Stankovićem, ubraja u prve pisce srpske književnosti koji su instinkt erosa – snažnu životnu volju i ljubavnu strast – postavili u središte umetničke vizije čoveka kao autonomnog i osećajnog bića. U tom svetlu, Ćipikovi junaci, naročito oni iz mlađe generacije, prikazani su kao subjekti koji teže egzistenciji oslobođenoj društvenih i moralnih stega, vođenoj prirodnim porivima ka slobodi i autentičnom samoostvarenju.

Za razliku od tradicionalnog hrišćanskog koncepta života, koji se temelji na strogim moralnim zakonima i asketskoj disciplini tela i duha, Korać ističe da Ćipiko ne teži prikazivanju odnosa sa hrišćanskim Bogom niti s njegovim normativnim ograničenjima (ibid. 23). Umesto toga, u Ćipikovom

svetu sugerirše se prisustvo paganskog božanstva, koje je utelovljeno u svetlosti, snazi prirode i životnim nagonima. Ova božanska sila manifestuje se kroz eros i vitalnost mladih junaka, čiji se impuls za životom ne iscrpljuje u društveno uslovljenim okvirima, nego nalazi svoj izraz u spontanosti, telesnoj ljubavi i neukrotivoj čežnji za slobodom. Kod Ćipika, Bog nije apstraktni ni udaljeni zakonodavac; on je imanentna sila prirode, koja ne propisuje zakone već omogućava punoću životnog iskustva. Njegovi likovi su nosioci iskonske, arhaične vitalnosti, vođeni unutrašnjim impulsima tela i srca, a ne spoljnim društvenim normama koje ih sputavaju i guše.

Korać uočava kako u Ćipikovoj prozi društvene strukture i strogi moralni kodeksi imaju funkciju prepreka koje stoje nasuprot čovekovim prirodnim nagonima i težnji ka slobodi. Društvo, sa svojim konvencionalnim zakonima i očekivanjima, javlja se kao suprotstavljena sila mladom pojedincu čiji je duh u harmoniji s prirodom i koji nastoji da sledi svoje instinkte. Na taj način, Ćipikovi junaci postaju subverzivni akteri koji svojim postojanjem izazivaju i osporavaju društvena ograničenja i kulturne konvencije. U njihovoj težnji za autentičnošću i puninom života odražava se filozofska postavka po kojoj je čovekov egzistencijalni cilj oslobađanje od veštačkih normi i povrat instinktivnom, prirodnom postojanju (ibid. 25).

Koraćeve teze o slobodi pojedinca, prirodnim nagonima i društvenim ograničenjima mogu se dovesti u vezu s filozofskim idejama Žan-Žaka Rusoa, posebno sa stavovima izloženim u njegovom delu *Društveni ugovor*. Ruso u ovom spisu postavlja tezu o tenziji između urođene slobode čoveka i prinudnih struktura društvenog poretka, naglašavajući da se čovek rađa slobodan, ali ga društvo, kroz sistem normi i institucija, postepeno dovodi u stanje ropstva. Za Rusoa, ideal slobode počiva u stanju u kojem pojedinac može da sledi svoje prirodne impulse i instinkte, ali istovremeno preuzima odgovornost prema zajednici. Pritom, idealno društveno uređenje ne bi smelo da guši individualnost, već bi trebalo da omogući harmoničan suživot pojedinca i kolektiva.

U svetlu Rusoovih ideja, Korać tumači Ćipikove junake kao figure koje teže životu u skladu s prirodom i svojim urođenim nagonom za slobodom, ali koje se istovremeno nalaze u konfliktu s društvenim normama i konvencijama koje ih sputavaju (ibid.). Ovaj konflikt asocira na Rusoov koncept

„prirodnog čoveka” – pojedinca koji je u svojoj suštini slobodan, vitalan i u harmoniji s prirodnim zakonima, ali kojeg društvo neizbežno pokušava da disciplinuje i ukalupi u rigidne društvene obrasce ponašanja.

Uz to, Korać u Ćipikovom delu prepoznaje prisustvo paganske predstave božanstva, pri čemu Bog nije transcendentni tvorac zakona, nego immanentna snaga prirode, koja podržava životne nagone i eros. U paganskoj tradiciji božansko nije izdvojeno iz sveta – ono je prisutno u prirodi i povezano s njenim ritmovima i silama. Ovakva vizija može se povezati s Rusoovim shvaćanjem prirode kao primarnog izvora slobode i autentičnosti, koji prethodi društvenim konstrukcijama moralnih i pravnih normi.

U oba slučaja, i kod Koraća i kod Rusoa, prirodne sile i nagonski instinkti pojedinca prepoznaju se kao iskonski izrazi autentične slobode i vitalnosti, dok se društvene strukture često prikazuju kao represivne sile koje ograničavaju, modeluju i potiskuju ovu urođenu težnju za slobodnim i spontanijem življenjem. Kroz ovu interpretaciju, Ćipikova proza može se čitati kao umetnička elaboracija konflikta između nagonske, životne sile pojedinca i društvenih normi koje nastoje da je ukrote i oblikuju u skladu sa kolektivnim očekivanjima.

U svojoj analizi, Korać nastupa kao interpretativno obazriv i metodički precizan tumač, koji pokazuje sposobnost da prepozna suptilne estetske nijanse, idejne tenzije i poetološke osobenosti, ali i spremnost da dovede u pitanje ustaljene kritičke modele kada oni ne uspevaju da obuhvate kompleksnost teksta. Njegov pristup odlikuje se hermeneutičkom temeljnošću i otvorenošću prema višeznačnom čitanju, čime se izbegavaju automatizovani sudovi i mehaničke klasifikacije.

U tom smislu, odnos koji Korać uspostavlja prema prethodnicima zasniiva se na dijalogu i interpretativnoj produktivnosti, a ne na opozicionom suprotstavljanju. On s pažnjom sagledava doprinose ranijih kritičara, ali ih, kada je to potrebno, revidira, dopunjuje ili prevrednuje, u skladu s analitičkom osnovanošću i zahtevima savremene naučne metodologije. Time njegovo čitanje Ćipika ne ostaje na nivou pojedinačne interpretacije, već postaje deo šireg nastojanja da se srpska književnost s kraja XIX i početka XX veka sagleda izvan jednodimenzionalnih književnoistorijskih kategorija –

kroz prizmu unutrašnje dinamike, idejnih napetosti i stilskih ukrštanja koji je čine estetski složenom i istorijski višeznačnom.

U završnim razmatranjima svog opsežnog proučavanja, Stanko Korać donosi evaluaciju Ćipikovog stvaralaštva koja ima i sintetički i revalorizatorski karakter. Posebnu pažnju posvećuje romanu *Pauci*, koji vidi kao svojevrсни rezime i idejno-poetičku kulminaciju celokupnog Ćipikovog književnog opusa. Odbacujući ranije negativne kritičke ocene, Korać se naročito osvrće na poznatu Skerlićevu ocenu ovog dela, ocenjujući je kao neosnovanu i nepravednu. Ipak, pritom pravi važnu distinkciju: iako osporava Skerlićev konkretan sud o *Paucima*, istovremeno priznaje dalekovidost njegove ukupne valorizacije Ćipika kao književne pojave i značajnog predstavnika epohe.

Ovakav pristup, utemeljen na pažljivom razgraničavanju kritičkih ocena, Korać dalje u analizi razvija i pitanja žanrovske klasifikacije pojedinih Ćipikovih dela. Osvrće se na roman *Za kruhom*, koji je u istoriji srpske književne kritike bio predmet dugotrajnih rasprava i različitih tumačenja. U tom kontekstu, ulazi u dijalog s relevantnim prethodnicima – pre svega s Veliborom Gligorićem i Miljkom Jovanovićem – čije interpretacije kritički preispituje, oslanjajući se na savremene teorijske modele i metodološke pristupe u oblasti književne genologije.

Koraćev metod odlikuje se izrazitom polemičnošću, preciznom argumentacijom i naučnom strogošću. Njegova naučna etika temelji se na intelektualnoj beskompromisnosti i hermeneutičkoj doslednosti, a ne na formalnoj korektnosti i izbegavanju sukoba mišljenja. Ta spremnost da identifikuje i problematizuje temeljne teorijske postavke prethodne kritike čini ga istraživačem koji ne samo da proširuje postojeći korpus znanja, već ga često suštinski preoblikuje, otvarajući prostor za nove interpretativne horizonte u čitanju Ćipikovog opusa.

Koraćev doprinos izučavanju Ćipikove proze višestruk je i od izuzetnog značaja za razumevanje ovog autora kao pisca koji se nalazi na raskršću različitih poetika, stilova i kulturno-istorijskih epoha. Njegova analiza precizno mapira estetske, idejne i tematske slojeve Ćipikovog stvaralaštva, ali i nudi dublji uvid u njegovu poetiku kroz interdisciplinarni pristup koji obuhvata književnu teoriju, istoriju književnosti, psihologiju i društvenu kritiku. Time se

Ćipikovo delo osvetljava ne samo kao mesto stilske složenosti, nego i kao artikulacija ključnih egzistencijalnih i društvenih tenzija epohe.

U metodološkom pogledu, Korać kombinuje interpretativni i istorijski pristup, čime istovremeno obuhvata unutrašnju strukturu dela i njegovu spoljašnju recepciju u različitim fazama književnoistorijskog razvoja. Analizom načina na koji su Ćipikova dela dočekivana i tumačena, naročito u radovima Jovana Skerlića, Velibora Gligorića i Miljka Jovanovića, Korać ne samo da identifikuje promene u kritičkom pristupu – on ih istovremeno analizira i preispituje kroz razlaganje dominantnih književnoistorijskih narativa koji su oblikovali status ovog autora.

Analiza interpretativnog modela koji Korać razvija u proučavanju Ćipikove proze otkriva teorijski promišljenu i metodološki rigoroznu kritičku poziciju, koja prevazilazi tradicionalne književnoistorijske klasifikacije. Njegovo tumačenje zasniva se na dijalektičkom odnosu između lirskog i stvarnosnog, estetskog i etičkog, individualnog i kolektivnog, čime otvara mogućnost za dublje razumevanje Ćipikovog književnog univerzuma. Ključni analitički pojam „prirodnog stanja svesti” u toj koncepciji nije tek interpretativni instrument, već epistemološki i ontološki temelj iz kojeg se oblikuje celokupni umetnički horizont ovog pisca.

Doprinos Stanka Koraća izučavanju Ćipikove proze prevazilazi okvire pukog sistematizovanja jednog književnog opusa. Njegova interpretacija predstavlja promišljen, teorijski utemeljen i metodološki dosledan pokušaj da se Ćipikovo delo sagleda u njegovoj punoj estetskoj, idejnoj i istorijskoj kompleksnosti. Korać ne samo da osvetljava višeslojnu strukturu Ćipikove proze, nego insistira na tumačenju koje povezuje estetski izraz s filozofskim, psihološkim i društvenim dimenzijama književnog teksta.

Njegova studija ne samo što reafirmiše književno-estetsku vrednost Ćipikovog stvaralaštva; ona takođe otvara mogućnosti za dalje istraživanje poetičkih preloma, stilskih hibridizacija i idejnih tenzija koje obeležavaju srpsku modernu na prelazu iz XIX u XX vek.

Bibliografija

- Biti, Vladimir. 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Ćipiko, Ivo. 1951. *Sabrana dela. Knj. 1–4*. Prosveta. Beograd.
- Čolak, Bojan. 2015. *Modeli oblikovanja patrijarhalnog društva u prozi srpske moderne*. Doktorska disertacija. Filološki fakultet. Beograd.
- Gligorić, Velibor. 1954. *Srpski realisti*. Prosveta. Beograd.
- Jovanović, Miljko. 1980. *Ivo Ćipiko: život i književni rad*. Gradina. Niš.
- Korać, Stanko. 1987. *Prirodno stanje svijesti u Ćipikovom djelu. Dečje novine*. Gornji Milanovac.
- Lazarević, Branko. 1912. Ivo Ćipiko. *Srpski književni glasnik* 28/10. 792–794.
- Ruso, Žan-Žak. 1918. *Društveni ugovor*. Izdaje Dr. Ivan pl. Bojničić. Zagreb.
- Skerlić, Jovan. 1914. *Istorija nove srpske književnosti*. S. B. Cvijanovića. Beograd.

STANKO KORAĆ'S CONTRIBUTION TO THE STUDY OF IVO ĆIPIKO'S PROSE

Summary

Stanko Korać's monograph on Ivo Ćipiko represents one of the most comprehensive studies dedicated to this modernist Serbian writer. Rejecting one-dimensional stylistic classifications, Korać provides a complex analytical framework that integrates realism, lyrical introspection, and philosophical anthropology. His concept of the "natural state of consciousness" sheds light on Ćipiko's aesthetic and ethical positions, emphasizing the organic bond between man and nature, instinct and freedom. Korać interprets Ćipiko's work as a literary expression of human dignity and resistance to societal repression. This paper examines Korać's methodological rigor and his contribution to reshaping the critical reception of Ćipiko, reaffirming the relevance of his literary vision in both national and European contexts.

Keywords: Ivo Ćipiko, Stanko Korać, lyrical realism, Serbian modernism, natural state of consciousness, Rousseau, ethics in literature, instinct and eros, literary anthropology